

Forskerforum

TIDSSKRIFT FOR FORSKERFORBUNDET

Varsle eller verne

Noen ganger kommer forskere over foruroligende data.
Når er det så alvorlig at anonymiteten må vike?

Side 14–23

Ekstremisten i datamaterialet

Signe Bock Seggaard fikk en vond følelse da hun så dataene hun hadde samlet inn. Nå stod hun overfor et forskningsetisk dilemma: Skulle hun melde fra eller ikke?

TEKST: LINA CHRISTENSEN | FOTO: FARTEIN RUDJORD

– Det må ikke være tvil om at når du gir samtykke, så forblir du anonym.

SIGNE BOCK SEGAARD

Signe Bock Seggaard er typen som sjelden jobber i helgene. Men en søndag for omtrent halvannet år siden klarte hun ikke å la være. Som leder for valgdagbokprosjektet ved Institutt for samfunnsforskning studerer hun valgkamp fra velgernes ståsted. Dataene var samlet inn, og nå var hun spent på om materialet var brukbart. Metoden var uvanlig: Underveis i valgkampen hadde prosjektdeltagerne skrevet ned sine egne refleksjoner om valget i en app, i form av dagboknotater.

Dagbokinnleggene var både lettlete og reflekterte, og hun ble begeistret for det hun leste. Men én skribent skilte seg merkbart ut. Også denne dagboken var godt skrevet, og det var ingenting i veien med refleksjonsnivået. Men det var likevel noe med innholdet og skribentens samfunnssyn som Seggaard oppfattet som «veldig urovekkende».

– Vedkommende hadde skrevet mange innlegg, det ble nesten som et manifest som eskalerte over tid. Det var en ekstrem tilnærming til samfunnet. Det var veldig systemet mot meg, at det er jeg som har ansvar for meg selv, mens systemet og politikerne bare vil mele sin egen kake, sier Seggaard.

Dagbokinnleggene var verken spesielt høyre- eller venstreekstremistiske eller hadde en ekstrem islamistisk agenda. Det var samfunnssynet i seg selv som var ekstremt, ifølge Seggaard. Tekstene inneholdt trusler og ønsker om å påføre politikere som gruppe vold, riktignok uten å navngi enkeltpolitikere eller bestemte partier. Seggaard talte flere titalls innlegg gjennom hele valgkampen, og truslene eskalerte over tid.

Etter at Forskerforum fikk kjennskap til denne saken, valgte Seggaard også å formulere sine refleksjoner rundt saken skriftlig. Dette står i form av en kronikk på side 40–41 i dette nummeret.

Vond følelse i magen

Hva gjør man som forsker når man kommer over urovekkende informasjon? Det er ikke

Forskningsetikken sier:

- **Samtykke:** Forskere skal som hovedregel få et etisk samtykke fra personer som deltar i forskning.
- **Anonymitet:** Forskere må sikre at anonymitet er ivaretatt hvis det er avtalt, eller hvis andre hensyn tilsier det.
- **Konfidensialitet og taushetsplikt:** Forskere skal behandle innsamlet informasjon konfidensielt hvis det er avtalt, eller hvis det er nødvendig av andre grunner.
- **Varslingsplikt:** Forskere må varsle når deltagerne er en fare for seg selv eller andre.

Kilde: NESH

Jussen sier:

- **Straffeloven § 196:** Man kan ha en plikt til å avverge ved å varsle eller på annen måte dersom det er sikkert eller mest sannsynlig at vedkommende vil begå lovbrudd.
- **Straffeloven § 226:** Man kan ha en plikt til å varsle om at noen er uskyldig tiltalt eller dømt.
- **Barnevernsloven § 13-2:** Hvis det er grunn til å tro at barn blir utsatt for omsorgssvikt, vil en forsker som er offentlig ansatt eller utfører oppdrag på vegne av det offentlige, kunne få plikt til å varsle barnevernet.

Kilde: Morten Holmboe

forbudt å mislike politikere. Man kan også ønske en politiker av dage uten å risikere å få PST på døra. Men når bikker politikerforakten over i noe mer? Seggaard var usikker på hvordan hun skulle tolke det hun leste.

– Da jeg satt der, fikk jeg en vond følelse i magen. Det hadde gått ganske lang tid etter valgkampen, og vi skulle i gang med analyser, og så sitter jeg der som enkeltforsker: Jeg visste ikke om jeg la for mye i det. Skulle jeg bare ignorere det, eller har jeg et ansvar?

Hun begynte å tenke på hva slags person skribenten var, og hun lurte på om det lå noe mer bak. Var det en syk person, eller en person som faktisk mente alvor?

– Hva om dette voldsomme innlegget ikke bare var ord, men at det bak ordene og formuleringene lå et motiv og et ønske om faktisk å utføre noe i praksis?

Terskelen for å utlevere personidentifiserende opplysninger fra personer som deltar i forskningsprosjekter, er høy. Seggaard visste godt at det henger sammen med tilliten folk har til forskning generelt, men også at det handler om integriteten til forskningsprosjektet hun ledet.

– Det må ikke være tvil om at når du gir samtykke, så forblir du anonym, sier hun.

Seggaard stod nå overfor et dilemma. Skulle hun melde fra til PST eller ikke?

Deltagerne som deltok i studien, ble lovet anonymitet. ISF har derfor ikke ønsket å gjengi det konkrete innholdet i dagboknotatene eller avsløre hvilket valg det er snakk om.

– Tillit er innmari viktig

– En kjempevanskelig vurdering og beslutning, kommenterer Vidar Enebak, sekretariatsleder for Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), organet som veileder samfunnsforskere om forskningsetikk.

Det står tydelig beskrevet i NESH sine retningslinjer at forskere må sikre at anonymitet og konfidensialitet er ivaretatt når dette er avtalt. Hvis man skal vike fra dette prinsippet, må man ha klart for seg hva det skal veies opp mot, forklarer Enebak.

– Tillit er innmari viktig for forskning. Det

Poenget med Valgdagbokprosjektet er å gi velgerne en stemme. Velgere noterer sine tanker om valgkampen i en app.

– Vi har taushetsplikt om hendelser tilbake i tid, men hvis noen sier de har planer om å drepe den eller den, så har vi en soleklar plikt til å avverge, sier ekstremismeforsker Tore Bjørgo.

– Hvis noen er ansvarlig for et uoppklart drap, vil det være vanskelig å bevare taushetsplikten.

TORE BJØRGO

er kanskje lett å glemme hvis man bare ser på lovverk og juss. Hvis man tuller med dette grunnleggende prinsippet og skaper mistillit til forskningen, så rammer det all forskning. Derfor er det veldig viktig at noen aktivt vurderer hva som står på spill hvis man skal fravike det prinsippet, sier Enebakk.

ISF tok kontakt med NESH for å få veiledning om saken, men Enebakk presiserer at komiteen ikke har gjort noen selvstendig vurdering av saken. Det henger sammen med at forskningsetikken i Norge i stor grad er basert på institusjonell autonomi og akademisk frihet. Derfor er det institusjonen selv som har ansvaret for å håndtere forskningsetiske saker, forteller han.

– Det er et institusjonelt ansvar å beskytte enkeltforskeren og forskningens integritet i bred forstand, sier Enebakk, som legger vekt på at arbeidsgivere må støtte sine ansatte når de står overfor vanskelige forskningsetiske beslutninger.

En helt ny problemstilling

For Signe Bock Seggaard var det særlig én ting som var viktig: ansvaret hun hadde som forsker og prosjektleder. Som prosjektleder måtte hun sørge for at prosjektet ble gjennomført i tråd med de forskningsetiske standardene de hadde lovet deltagerne. I tillegg kjente hun på en forpliktelse til å håndtere saken på en god måte, slik at hennes egen og kollegaers forskning ikke ble skadelidende i framtiden.

– Hvis jeg valgte å gå videre med det, og vi for eksempel brøt anonymiteten på grunn av dette, kunne det få konsekvenser for andre forskere som samler verdifulle data for å forstå samfunnet, sier Seggaard.

– Det var noe litt nytt jeg måtte overveie. Det var ikke bare uskyldige data, kanskje det var noe mer alvorlig. Det fikk meg til å tenke på rollen forskere generelt har i samfunnet, sier Seggaard, som også hadde de andre kollegaene på prosjektet i tankene.

– Det er jo ikke noen hemmelighet hvem som jobber på prosjektet, men vi visste ikke hvem vedkommende var.

– Har det endret noe på hvordan du samler inn data?

– Nei, i grunnen ikke. Synet som kom fram i dagboken, er jo et syn som finnes i samfunnet som også er viktig å få fram, tenker jeg. Det må vi som forskere forholde oss til, sier Seggaard.

– Ikke uvanlig med voldelige fantasier

En slags kløpper på håndtering av forskningsetiske gråsoner er ekstremismeforsker Tore Bjørgo. Siden slutten av 1980-tallet har han intervjuet et hundretalls ekstremister, både hardbarka kriminelle med lange fengselsdommer bak seg og personer som har bedrevet mer ekstremistisk propagandavirkosomhet. I detalj har han fått høre om alt fra bombeaksjoner til fysisk vold. Livshistoriene til tidligere ekstremister er viktig for å forstå hva som får folk til å bli radikalisert, og hva som får dem til å snu, sier Bjørgo.

– Når jeg og mine kollegaer intervjuer

ekstremister, har vi taushetsplikt om vold begått i fortid, men ikke om hva de eventuelt planlegger å gjøre i framtiden. Men det vil alltid være avveininger. Hvis noen er ansvarlig for et uoppklart drap, vil det være vanskelig å bevare taushetsplikten, sier Bjørgo, som er professor ved Senter for ekstremismeforskning (C-REX).

Ofta melder det seg et spørsmål om voldelig tilbøyelighet, forklarer han.

– Det er ikke uvanlig å ha voldelige fantasier, verken blant ekstremistiske aktører eller folk med psykiske problemer. Da er det en avveining hvor realistisk dette er. Hvor sannsynlig er det at vedkommende vil handle ut fra dette?

– Hvordan vurderer dere gråsonene?

– La oss si at en informant forteller om slike voldelige fantasier til en ph.d.-kandidat. Da bør vedkommende diskutere det med sin veileder. →

↓ Hvis man kommer over noe bekymringsverdig, kan det være lurt å melde fra, oppfordrer PST.

– Hvis man er redd for at noen skal sprengre en bombe, så vil det være vanskelig å leve med.

MORTEN HOLMBOE

Sammen må de vurdere om dette høres ut som en reell hensikt om å begå alvorlig vold. I så fall bør de varsle politiet. Hvis det virker å være løse tanker, vil de trolig la være, sier Bjørge.

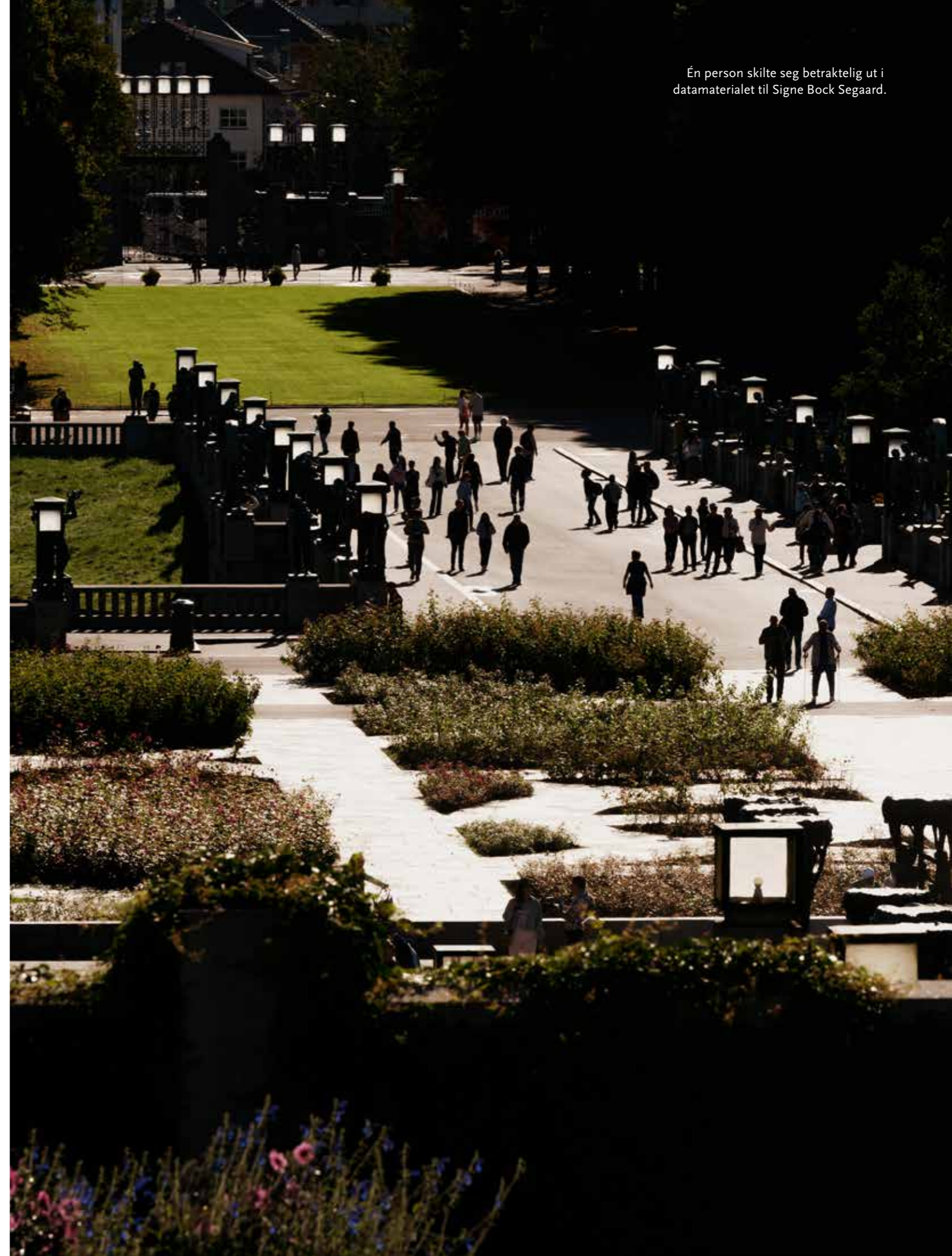
Avvergingsplikten og Olof Palme

Det er kanskje ikke så lett for den gjengse forsker å vurdere alvorlighetsgraden i en trussel eller om noe i det hele tatt er en trussel. Og med en gang man må vurdere om noe er farlig, er det ikke lenger bare forskningsetikken som spiller inn, men også jussen. Vi kontakter Morten Holmboe, jurist og professor ved Politihøgskolen og ekspert på avvergingsplikt, personvern og taushetsplikt.

«Den juridiske kortversjonen er at man kan ha en plikt til å varsle dersom man holder det som sikkert eller mest sannsynlig at vedkommende vil begå (nye) lovbrudd», kommer det kjapt på e-post etter at Forskerforum tar kontakt.

– Man må være tro mot det man har sagt man skal ivareta: deltagerens anonymitet og de forskningsetiske hensynene, sier Signe Bock Seggaard.

En person skilte seg betraktelig ut i datamaterialet til Signe Bock Seggaard.

Holmboe viser til straffeloven § 196, Plikt til å avverge et straffbart forhold, også kalt avvergingsplikten. Samtlige borgere har en lovfestet plikt til å avverge alvorlige lovbrudd som drap eller overgrep, selv leger og psykologer, og dermed også forskere som har lovet konfidensialitet.

«Det samme gjelder dersom følgen kan avverges. For eksempel kan man vite om at et barn er bortført. Da kan det være plikt til å sette myndighetene i stand til å finne barnet», fortsetter han.

Men for at avvergingsplikten skal innrette, må noe være i ferd med å skje. Når Holmboe holder foredrag, pleier han derfor å illustrere dette med en tidslinje og en pil som peker framover.

– Et typisk eksempel er mishandling i nære relasjoner. Hvis man finner ut at noen systematisk mishandler sine nærmeste, og det er klare indikasjoner på at vedkommende vil fortsette å gjøre det, går avvergingsplikten foran taushetsplikten, utdyper han når Forskerforum får ham på tråden.

– En annen ting som kan utløse en plikt til å varsle, er om man oppdager at noen er uskyldig tiltalt eller dømt for en straffbar handling.

Med andre ord:

– Hvis man finner ut hvem som har drept Olof Palme, har man ikke plikt til å varsle om det, med mindre vedkommende har tenkt å drepe flere. Hvis noen er uskyldig tiltalt eller dømt for drapet, er det noe annet, sier Holmboe.

En solid avbitertang fra Clas Ohlson

– Hva hvis man har lovet forskningsdeltagerne anonymitet?

– Hvis avvergingsplikten utløses, har det ingenting å si om man har lovet noen anonymitet. Hvis det kommer fram at ugreie ting har skjedd, men at det mest sannsynlig ikke vil skje i framtiden, vil det ikke være noe å varsle om. Man har ikke plikt til å varsle bare for å oppklare noe.

Men hva med ekstreme holdninger eller trusler? Holmboe geleider oss igjen til lovens ordlyd, som lister opp 52 typer lovbrudd som må brytes for at varslingsplikten utløses.

– Det er i seg selv ikke straffbart å ha ekstreme holdninger. Man kan tenke mye rart i hodet sitt uten at straffeloven kommer inn. Det handler om når man går over en grense, sier Holmboe, som sier at jurister gjerne bru-

ker frasen «når man skrider til verket».

– Hvis jeg kjøper en solid avbitertang på Clas Ohlson, er ikke det en ulovlig handling. Men hvis jeg åpenbart har tenkt å slå naboen i hodet med den, og forteller det til noen, kan vedkommende få avvergingsplikt.

Men hvor lett er det egentlig å henge med på dette regelverket? Skal vi tro Holmboe, er lovparagrafen såpass tunglest og komplisert at selv rutinerne jurister sliter med å holde tungen rett i munnen.

– Reglene er veldig krevende. Det skal helt konkret være brudd på den og den paragrafen. Det vanskeligste er nok likevel å vurdere sannsynligheten for at noe skal skje, sier han, og legger til:

– Men det er heller ikke så enkelt å lage regler som ivaretar de kryssende hensynene på en god måte.

En frigjørende regel

Når ekstremismeforsker Tore Bjørge og kollegaene ber om samtykke, er de alltid tydelige på at alle borgere har en generell plikt til å avverge alvorlige kriminelle handlinger. Kun et par ganger i løpet av karrieren har han sett seg nødt til å varsle PST som følge

av informasjon han har kommet over i sitt virke som ekstremismeforsker.

– Da har jeg sett på informasjonen som så foruroligende at jeg mente det var på sin plass å si fra, sier Bjørge.

– Vedkommende har ikke sagt at han nødvendigvis skulle gjøre det selv, men kommet med en oppfordring til å sette fyr på asylmottak, og den type ting. Da sa jeg fra om at her burde man i hvert fall følge med, sier Bjørge, som ikke tror sakene ble fulgt opp av PST.

I slike tilfeller må man vurdere nøye hva som står på spill, ifølge Vidar Enebakk i NESH.

– Det kan være aktuelt i en enkelt sak, men hvis samfunnsforskere alltid skal dele informasjon med PST når de blir bedt om det, kan det i stor grad begrense tilliten folk har til forskning, sier Enebakk, som mener man i verste fall kan risikere at folk kvier seg for å delta i forskning.

PSTs interesse for en sak er ikke nok til å melde fra, tilføyer Holmboe ved Politihøgskolen. Men hvis man er i tvil, er det beste å snakke med vanlig politi eller PST, råder han.

– Det går i så fall an å luften bekymringen

uten å navngi den det gjelder, så kan politiet vurdere om det er grunn til å be om flere opplysninger.

– Det viktigste her er det moralske. Hvis man er redd for at noen skal sprengne en bombe, vil det være vanskelig å leve med. Man har kanskje ikke en plikt til å melde fra, men se heller på det som en frigjørende regel, sier Holmboe.

Tvilen

Da Signe Bock Seggaard satt hjemme den søndagsformiddagen, endte hun med å ringe en kollega og sende en e-post til instituttets beredskapsgruppe. Det tok bare en halvtimes tid før daværende direktør ringte opp. Det var helt avgjørende å ha noen å dele ansvaret og bekymringen med, sier hun.

– Det var fint å bli tatt på alvor, sånn at jeg ikke var alene om håndteringen.

Det var til slutt ledelsen som tok den endelige beslutningen om å sende en bekymringsmelding til PST, men uten opplysninger som kunne identifisere dagboksribenten. Dette skal PST ha godtatt. Det var særlig ett aspekt som var utslagsgivende

for beslutningen: tvilen. De var i tvil om hvor alvorlig innholdet i dagboksribleriene faktisk var.

– Det var mange overveielser for og imot. Vi tenkte at vi heller skulle sende en for mye enn en for lite, nettopp fordi PST skulle få vurdere alvorlighetsgraden i det, sier Seggaard.

Hun nevner også tidsaspektet som avgjørende for beslutningen: Det hadde gått en del tid fra innleggene ble skrevet, og instituttet vurderte det slik at det ikke var noen direkte fare for menneskeliv.

– Det har ikke vært noen rettslige begjæringer som tilsier at vi skal utlevere kontakinformasjon, og derfor har vi ikke gjort det, sier Seggaard.

Seggaard er opptatt av at forskere kan ha i ulike situasjoner som vekker PSTs oppmerksomhet. Nå vil hun gjerne fortelle kollegaer om hva hun har opplevd.

– Vi kan hjelpe hverandre til å være forberedt. Man kan godt være i tvil, og da er det viktig at man vet at andre har vært i samme situasjon. ●

Les også kronikk på side 40–41.

PST: – Meld fra en gang for mye

PST er først og fremst opptatt av opplysninger når noen utfører eller oppfordrer til vold.

De siste årene har PST sett stadig flere trusler rettet mot kunnskapssektoren, og de har i større grad interessert seg for internasjonale forskningskonferanser. En del av PSTs forebyggende arbeid er å informere om trusselbildet og be forskningsmiljøer være oppmerksomme på hvilke verdier de besitter. Men henvendelser fra forskere som blir uroet av funn i datamaterialet, forekommer ikke så ofte, sier Martin Bernsen, seniorrådgiver i PST. PST kjenner til saken til Institutt for samfunnsforskning, men uttaler seg her generelt.

– Ingenting å bekymre seg for

Hvis en sak først skal fange PSTs oppmerksomhet, så handler det om voldsaspektet, forklarer han.

– Det vi ser etter, og som er vårt mandat, er om noen ønsker å utføre vold eller oppfordrer til vold, sier Bernsen.

– Dersom det bare foreligger holdninger, er ikke det ulovlig. Man kan ha ganske radikale holdninger og meninger uten at vi følger det opp.

PST er imidlertid opptatt av radikaliseringsprosesser, der holdninger kan bli til voldelige handlinger.

FOTO: GORM VÅLLESTAD / NTB

↑ – Man kan ha ganske radikale holdninger og meninger uten at vi følger det opp, sier Martin Bernsen i PST.

– Da er vår oppfatning at alle som kommer over noe de er bekymret for, bør varsle politiet eller PST, så kan vi undersøke om det er grunn til bekymringen.

Gråsoner og dilemmaer

– Å bedømme alvorlighetsgraden i en trussel er ikke så lett uten politifaglig bakgrunn. Når er noe en trussel?

– Hvis man er i tvil om noe er en trussel

eller ikke, eller om noen virker voldelig, da må man så fort som mulig melde fra til PST eller politiet.

Trusler mot enkeltpersoner skal som regel meldes til politiet. Hvis det gjelder myndighetspersoner, er PST riktig adressat.

– Det er sikkert mange gråsoner og dilemmaer. Det sikreste er å melde fra en gang for mye enn en gang for lite, sier Bernsen, som forteller at PSTs tipsportal er trygg. Opplysninger som meldes til PST, forblir hos PST, lover han.

Lover anonymitet

– Hva bør en forsker gjøre når hen har lovet anonymitet?

– Det kan hende det er viktig å melde fra til politiet for å forhindre vold. Men vi sitter ikke på den kompetansen som forskere gjør. Det er sikkert lurt å diskutere med en kollega om man skal kontakte PST, sier Bernsen, som igjen forsikrer full anonymitet.

– Det trenger ikke å få noen konsekvenser.

– Men selv om tipsportalen er anonym, kan man som forsker bryte et forskningsetisk prinsipp?

– Man må stille seg selv spørsmålet: Der som jeg ikke melder fra, vil denne personen utføre et terrorangrep?

Fangens dilemma

– Jeg tror ikke jeg ville brukt deltagende observasjon så utstrakt igjen, sier Katrine Fangen om forskningen sin i det høyreekstremistiske miljøet i Oslo på 1990-tallet.

Da sosiologiprofessor Katrine Fangen forsket innenfor det høyreekstremistiske miljøet i Oslo på 1990-tallet, stod hun overfor et potensielt dilemma: Tillit og lojalitet var nødvendig for å få innpass i miljøet, samtidig som hun måtte vurdere om hun skulle varsle dersom det skulle komme henne for øre at det forelå konkrete voldelige planer. Opplevelsene ble til artikkelen «Fangens dilemma», som siden har blitt en klassiker på metodenummeret til mange studenter.

– Når man forsker på et miljø som man allerede vet er voldelig, så går den klare grensen når man vet at noen har konkrete planer om å angripe en bestemt person eller gruppe, sier Fangen.

– Slitsomt å stå i

Hun kaller forskningsprosjektet fra 1990-tallet for et engangsprosjekt. I dag forsker hun mer på ekstreme holdninger, ikke på rene voldsmiljøer.

– Jeg tror ikke jeg ville brukt deltagende observasjon så utstrakt igjen. Det er slitsomt for en forsker å stå i, sier Fangen, som omtaler temaet som «et vanskelig farvann».

Hun tror mange tenker i samme bane og kvier seg for å gjøre lignende feltarbeid.

FOTO: UNIVERSITETET I OSLO

↑ Deltagende observasjon i det høyreekstremistiske miljøet i Oslo på 1990-tallet var et engangsprosjekt, sier Katrine Fangen.

– Men det er synd. Man får unik kunnskap ved å bruke deltagende observasjon også i denne typen miljøer, men man må verne

godt om forskeren, både sikkerheten og det mentale.

Viktig feltarbeid

– Hvor enkelt er det for forskere å forstå forskningsetikken og jussen på dette området?

– Det er ikke enkelt. Men som NESH skriver i sine retningslinjer – til tross for noen vanskelige avveieringer er det viktig at denne typen feltarbeid gjennomføres, sier Fangen, før hun kommer på:

– Det er uvanlig at forskere får tilgang til opplysninger som gir varslingsplikt. Folk som planlegger konkrete voldshandlinger, forteller det gjerne ikke til andre i det samme miljøet engang.

Hun har følgende råd til andre forskere: Ivareta din egen sikkerhet, ha en rettmulighet, sørg for informert samtykke, og si fra til dem du skal forske på, hva forskningen innebærer.

– Det er uvanlig at forskere får tilgang til opplysninger som gir varslingsplikt.

Da ekstremisten meldte sin ankomst

Kommer forskere over urovekkende data, må flere motstridende hensyn avveies. Da er det viktig med et støtteapparat, skriver Signe Bock Seggaard.

En fin søndags formiddag satt jeg og leste igjennom de mange innholdsrike og reflekterende valgdagbøkene som vi i et forskningsprosjekt hadde fått velgere til å skrive gjennom en hel valgkamp. Jeg var imponert. Dagbøkene fungerte som personlige opptegnelser av velgernes observasjoner og tanker om valg, politikk, politiske aktører, saker, mediene og ikke minst deres egen stemmegivning og politiske tvil. Men under lesningen ble jeg plutselig satt ut. Jeg fikk en vond og ubehagelig magefølelse: Ekstremisten hadde meldt sin ankomst i vårt data-materiale.

Voldsom ordbruk

Flere titalls innlegg – velformulerte, reflekterende og med et personlig engasjement som bunnet i det jeg umiddelbart vurderte som et urovekkende samfunnssyn, og som inneholdt trusler om vold mot ikke-navngitte politikere. Den voldsomme ordbruken i dagboken eskalerte over tid i valgkampen og kumulerte i vedkommendes innlegg på valgdagen.

«Det er ikke enkeltforskeren som skal ta hele bekymringen og håndteringen av ansvaret.»

Valget var overstått for lenge siden. Det var gjennomført fredelig og ingen skade skjedd. Var dette bare tull og noe jeg kunne overse? Nei. Opplevelsen fikk meg til å tenke på hvilket ansvar jeg har som forsker: prosjektansvar, forskningsansvar og samfunnsansvar. Men opplevelsen fikk meg også til å tenke på hvilket ansvar jeg som forsker *ikke* har. For det er ikke kun forskeren som har ansvar; også min arbeidsgiver – Institutt for samfunnsforskning – og ulike myndigheter i «storsamfunnet» har ansvar. PST er en slik samfunnsaktør med ansvar.

Som prosjektansvarlig forsker hadde jeg meldt inn prosjektet og fått det godkjent av Sikt. Deltagernes personvern og anonymitet var udiskutabelt og skulle opprettholdes, data ble lagret sikkert hos Tjenester for Sensitive Data (TSD) og kun tilgjengelig for forhåndsangitte forskere. Som prosjektleder har jeg ansvar for deltagerne, men jeg har også ansvar for involverte forskerkolleger og for at prosjektet gjennomføres.

Tillit og ansvar

Gjennomføring av forskningsprosjekter handler også om forskningsansvar: å sikre og legge til rette for god, valid og samfunnsrelevant forskning. Ikke minst handler forskningsansvar om *ikke å hindre* min egen, men i særdeleshet andre forskeres forskning i fremtiden. Den måten vi forskere agerer på, kan bidra til å skape tillit – og mistillit – ikke bare til enkeltstående prosjekter, men også til forskningssamfunnet generelt, blant spesifikke grupper eller i samfunnet som helhet. Dette vil utvilsomt påvirke betingelsene for fremtidige prosjekter og dermed muligheten for å fremskaffe forskningsbasert kunnskap

av
**SIGNE BOCK
SEGAARD**
forsker I, Institutt for
samfunnsforskning

til nytte for mange deler av vårt samfunn.

Som forsker opplever jeg videre å ha et samfunnsansvar. Én ting et mitt ønske om å drive med samfunnsrelevant forskning og aktiv formidling. En annen ting er at jeg som forsker også inngår i storsamfunnet som en aktør med tilgang til særskilt kunnskap, også kunnskap som potensielt er relevant for sikkerheten til ulike samfunnsaktører. I dette ligger det et ansvar.

Spørsmålet er imidlertid hvordan dette ansvaret skal ivaretas og håndteres. Det er ikke så lett, for det er flere og til dels motstridende hensyn å ta. I mitt tilfelle handlet det blant annet om håndhevelse av deltagerens anonymitet og personvern versus åpenhet og utlevering av personidentifiserende data. Anonymiteten trumfer det meste i forskningen, også her.

Et tilgjengelig støtteapparat

Denne søndags formiddagen valgte jeg å sende e-post til beredskapsgruppen ved Institutt for samfunnsforskning med beskrivelse og begrunnelse for at vi i prosjektet var kommet i en situasjon der vi opplevde å måtte vurdere å sende en bekymringsmelding til PST. I løpet av en halv time ringte daværende direktør, vi snakket saken igjennom, og avtalen ble at beredskapsgruppen skulle innkalles til møte dagen derpå, og at de ville være i dialog med meg som prosjektleder. Det var en lettelse. Nettopp vissheten om at det er et tilgjengelig støtteapparat, å bli tatt alvorlig og kunne løfte opp ansvaret til instituttnivå uten å bli «skubbet ut», var det som skulle til for at magefølelsen ble god igjen. Instituttet hadde en beredskap, det tok sitt ansvar og håndterte saken videre, men i løpende dialog med meg som forsker. En slik institusjonell beredskap gjør det mulig for enkeltforskere å ta sitt innledende ansvar.

Når slike saker dukker opp, bør det *ikke* være høy terskel for oss forskere å snakke med noen eller sette i gang beredskapsruti-

nene på institusjonelt nivå – dersom de finnes. Det er ikke enkeltforskeren som skal ta hele bekymringen og håndteringen av ansvaret. Vi skal dele bekymringen og flytte opp ansvarshåndteringen. Kun derved kan vi ta vårt ansvar – vårt ansvar for prosjektet, forskningen og samfunnet.

Kan ramme forskerfellesskapet

Hvordan gikk det så med saken om den urovekkende valgdagboken? Mandagen derpå besluttet beredskapsgruppen ved instituttet, i dialog med meg som prosjektleder, å kontakte og sende en bekymringsmelding til PST. Samtidig ble det opprettet kontakt med både Sikt og Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Disse to ble nyttige rådgivningsorganer i den konkrete situasjonen og fremsto som et godt støtteapparat på institusjonelt nivå. Institutt for samfunnsforskning ga PST beskjed om at prosjektet ikke utleverer personidentifiserende data.

Terskelen for å gi personidentifiserende informasjon til politiet skal være høy og bør ikke gjøres uten at det foreligger en rettslig begjæring. Det rammer hele forskerfellesskapet dersom det skapes tvil om at forskere bryter løfter om anonymitet. Vi bør derfor ikke gjøre det med mindre vi er i en situasjon med varslingsplikt, det vil si der det

KRONIKK & DEBATT

Send debattinnlegg og kronikkforslag til kjetil.brottveit@forskerforum.no. Maks lengde på kronikk: 9000 tegn med mellomrom. Honorar for trykte kronikker: kr 2000. Maks lengde på debattinnlegg: 7000 tegn med mellomrom, men kortere innlegg har større sjanse for å bli trykket. Debattinnlegg honoreres ikke.

«Det rammer hele forskerfellesskapet dersom det skapes tvil om at forskere bryter løfter om anonymitet.»

mest sannsynlig vil gjennomføres alvorlige voldshandlinger. Det var ikke tilfellet i denne saken, gitt tidsperspektivet og konteksten.

Ingen lett beslutning

Ved å sende en bekymringsmelding til PST valgte instituttet å løfte opp saken til myndighetsnivå og videresende ansvarshåndteringen. Det var ikke noen lett beslutning, men gitt den konkrete situasjonen ble det vurdert som mest riktig. Situasjonen var nemlig at det var lite rådgivning å få, og det var vanskelig å få dialog med PST *før* bekymringsmeldingen var sendt. Det er et tankekors. For på samme måte som forskere trenger et støtteapparat for å ivareta sitt ansvar, så trenger forskningsinstitutter også veiledning og kunnskap for å ivareta sine ansvarsområder i en kontekst hvor ulike hensyn spiller mot hverandre.

Les saken på side 14–23.